

problémát életükben. A negatív tényezők ellenére a megszólaltatott nők sikeresen léptek a társadalmi felemelkedés útjára, és máig is főállásban vagy önkéntesként igyekeznek segíteni másoknak is hasonló céljaik elérésében.

Összességében az interjúalanyok válaszaiban az alábbi fontos üzenet fogalmazódik meg: kellő belső motivációval és kitartással még a leghátrányosabb helyzetből is ki lehet törni, és sikeresen lehet teljesíteni az iskolában, majd a munka világában. A kitörési folyamatot megkönnyíti egy segítő, támogató közeg, ami például a család és/vagy az oktatási intézmények támogatásában, esetleg egy-egy példaképben nyilvánulhat meg, azonban a kezdéshez az egyén elhatározása a legfontosabb. Óhidy Andrea könyvét ajánlom

mindazoknak, akik érdeklődnek a roma-/ cigánykutatások iránt, szívesen olvasnak életrajzi interjúkat, továbbá azoknak, akik esetleg egy kis motivációt keresnek saját céljaikkal kapcsolatban. S ahogy a szerző maga is írja, az interjúk továbbgondolásra, -elemzésre alkalmasak, így érdemes lehet ebből a szemszögből is olvasni őket.

Óhidy Andrea (2016): *A halmozottan hátrányos helyzetből a diplomáig. Tíz roma és cigány nő sikertörténete a magyar oktatási rendszerben*. Pécsi Tudományegyetem BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs.

**Sebestyén Krisztina**

tanársegéd, Nyíregyházi Egyetem,  
Alkalmazott Humántudományok Intézete

## Dante 750

*Dante születésének 750. évfordulója alkalmából jelent meg 2015-ben Kelemen János „Komédiámat hívom tanúmul”. Az önreflexió nyelve Danténál című kötete. A szakmai háttérét és műveltségét tekintve filozófus és italianista szerző hazai és nemzetközi szinten is elismert Dante-kutatásainak újabb eredményeit gyűjtötte össze, melyek korábbi vizsgálódásai folytatásának tekinthetők.*

Nemcsak azért, mert ez a könyv is azokhoz szól, akiket már megérintett az „Isteni Szinjáték” filozófiai-vallási-költői ereje, és érteni is kívánják ennek a hatásnak az eredőit, hanem azért is, mert a művészetfilozófiai és nyelvfilozófiai szempontok ebben a munkában is meghatározóak. Ugyanakkor mégsem a régebbi tanulmányokat kapjuk ismételtlen kézhez, hiszen egy új kérdéskör kerül előtérbe: míg Kelemen korábban inkább a teoretikus Dantéra összpontosítva vezette olvasóját a Dante-titok bugyraiban (*A filozófus Dante*), addig ez a kötet a költő Dantéra fókuszál, és a *Komédia* szövegének programszerű önreflexivitását veszi célba.

Közismert és a költészet mibenlétét érintő az a jakobsoni megállapítás, hogy az önreflexív jelleg minden irodal-

mi alkotás sajátja, és a poétikai funkció éppen az önreferencialitás révén, az üzenet materialitásának előtérbe kerülésével valósul meg. Ennek értelmében a dantei főmű (legalábbis minden irodalmi olvasatában) magától értetődően önreflexív, akár a szerző vagy a mű szándékától függetlenül is, sőt egy egyszerű választási szlogen – Jakobson példája éppen ez – is bírhat poétikai funkcióval. Vagyis egyrészt az önreflexivitás szükséges, de nem elégséges feltétele az esztétikai minőségnek, másrészt viszont, ha egy alkotás programszerűen utal saját magára, akkor az azt jelenti, hogy már eleve irodalmi olvasásra szánták és szerzője maga volt művének első értő olvasója is.

Kelemen János figyelme erre a műértő író-olvasó Dantéra irányul, legalább-

is könyve első, az egész kétharmadát kitevő részében, melynek fejezeteit az önreferencialitás megjelenési formáinak, a szerző és az olvasó alakjának, valamint a kimondhatatlan poétikájában jelentkező nyelvfelfogásnak szenteli. De még mielőtt ideérnénk, egy alapos és világos gondolatvezetésű elméleti-módszertani felkészítésen esünk át a filológiai és hermeneutikai állítások aszimmetrikus viszonyáról. A szerző kedvelt témáival találkozunk itt: egyrészt adott az értelmezendő szöveg végessége, (pontosabban fogalmazva: az az állapota, hogy „az esetek többségében van egy elvi, még ha nem is gyakorlati határa a releváns filológiai adatok körének” 13. o.), másrészt a hozzárendelhető értelmezések száma végtelen. („A hermeneutikai értelmezés előtt sem elvi, sem gyakorlati értelemben nincs ilyen korlát.” 14. o.) Ráadásul a filológiai állításoknak szigorú igazságkritériumai vannak, viszont a hermeneutikai értelmezésnek csak a szöveg intencionalitása (a szövegnek tulajdonított poétikai szándék) szab határt. Vagyis Kelemen János Umberto Ecohoz hasonlóan foglal állást itt is az értelmezés határai mellett.

Ha a filológiai és hermeneutikai állítások közötti feszültséget, valamint a filológusok és hermeneuták közötti nézeteltérést nem is lehet feloldani, nem árt legalább tisztában lenni velük. Főként egy olyan szöveg esetében, mint a *Komédia*, ami már évszázadok óta kivételes filológiai és hermeneutikai figyelem kereszttüzében áll, és ami egy sajátos, az értelmező dolgát ugyancsak megnehezítő (vagy éppen megkönnyítő?) törvényszerűséget tár elénk: „minden új filológiai állításhoz található egy már létező és annak ellentmondó másik állítás”. (15. o.) A szerző fel is teszi a költői, de az előzőekből logikusan kikiváncsolt kérdést: van-e értelme tovább folytatni az értelmező tevékenységet egy ilyen „agyonértelmezett” mű esetében? Válaszával egyetérthetünk: igen, egyrészt mert még most is vannak a műnek naiv olvasói, akik a szöveget életben tartják, és akiknek a tevékenységét a kritika kiegészíti és kíséri. Másrészt ott a hatástörté-

net, aminek az eredményei rávetülnek a szövegre és gazdagítják azt. A hermeneutikai munka tehát visszahat a filológiai tényekre, és innen válik láthatóvá Kelemen János jelen munkájának státusa is:

*Kelemen János figyelme erre a műértő író-olvasó Dantéra irányul, legalábbis könyve első, az egész kétharmadát kitevő részében, melynek fejezeteit az önreferencialitás megjelenési formáinak, a szerző és az olvasó alakjának, valamint a kimondhatatlan poétikájában jelentkező nyelvfelfogásnak szenteli. De még mielőtt ideérnénk, egy alapos és világos gondolatvezetésű elméleti-módszertani felkészítésen esünk át a filológiai és hermeneutikai állítások aszimmetrikus viszonyáról. A szerző kedvelt témáival találkozunk itt: egyrészt adott az értelmezendő szöveg végessége, (pontosabban fogalmazva: az az állapota, hogy „az esetek többségében van egy elvi, még ha nem is gyakorlati határa a releváns filológiai adatok körének” 13. o.).*

„Az önreferencialitás hiába van 'eleve' benne a szövegben, s hiába hívja fel erre a költő minden eszközzel a figyelmünket, meg kellett az időnek érnie ahhoz, hogy a mechanizmusát feltárjuk és hermeneutikailag kiaknázzuk.” (18. o.)

Ami a költő műben megjelenő alakjait illeti, a Dante mint az *Isteni színjáték* hőse és Dante mint elbeszélő/költő entitásokon túl az olvasóorientált elméletekben megjelenő fogalmakkal találkozunk, az imma-

nens szerzőével és az ideális vagy implicit olvasóével, valamint a szintén szövegszerűen megjelenő empirikus szerzőével. A kötet állítása az, hogy Dante tudatosan bánt ezekkel a szövegeffektusokkal, és műve e jellemzőjét mai szemmel nézve „váratlanul modernnek” tekinthetjük.

A nyelvi kifejezés határait tárgyaló, tehát szintén önreferenciális szöveghelyeknek is jut hely a kötetben, és itt a kimondhatatlan poétikájával ismét a nyelvfilozófiai szempont kerül előtérbe abból a tényből kiindulva, hogy Dantét kezdettől fogva foglalkoztatta a nyelv természetére vonatkozó kérdés. Kelemen állásfoglalása a struktúra vs. költészet vitában egyértelmű: az idealista recepció egyik fő képviselőjével, Benedetto Croceval ellentétben azt vallja, hogy a teória átható jelenléte nem csökkenti a mű költői erejét. Mint-hogy Dante szerint műve isteni sugallat – s ebben valószínűleg az összes Dante névvel illelhető szövegentitás „egyetért” –, „az isteni inspiráció poétikája” jegyében kell kezelnie mindazt, ami kimondhatatlan vagy az értelem számára felfoghatatlan. A mű allegóriája is innen fakad: a kimondhatatlan poétikájában rejlő ellentmondást hivatott feloldani.

A második önálló részben a *Purgatórium* és a *Paradicsom* részleteinek értelmezésével találkozunk, az előbbi 12. éneke kapcsán a művészi alkotások mibenléte kerül szóba, és a mimézisre fókuszáló dantei esztétikai koncepció. Kelemen János segít, hogy Dante itt újfent ámulatba ejtse mai olvasóját, hiszen a vizuális ábrázolásról vallott nézetei kifejezett médiatudatosságról tanúskodnak. A másik remek *Lectura Dantis* a társadalmi és teológiai igazságosság, valójában igazságtalanság kérdését járja körül arra utalva, hogy a költő igazságérzetét és művének alapeszméjét sértette az önhibájukon kívül pogányként élők elkárhozása, ami nehezen egyeztethető az isteni igazságosság emberi értelemmel elgondolható fogalmával. A harmadik rész a filozófia, történelem és teológia felől tekint a *Komédiára*, a korabeli társadalmi struktúrák, reprezentációk

nyomait követve. Valóban, Dante műve a középkori élet legátfogóbb szintéziseként ad képet a középkori „rendszerező” mentalitásról, a tiltás, a határok, a kirekesztés „*pontosan kidolgozott szemiotikáját is magában foglalja*”. (193. o.) Sőt az étkezési szokásokról is szolgál ismeretekkel, vagyis kultúrtörténeti olvasata is lehetséges.

A „*Komédiát hívom tanúmul*” tehát igazán inspiráló lehet az Isteni színjáték bármely olvasója számára, s remélhetőleg el is jut, ha nem is közvetlenül, a magyarszakos tanárok közvetítésével még a naiv olvasók táborának többségét kitevő gimnazistákhoz is. Hogy mennyi naiv olvasója lehet Dante művének ma ténylegesen Magyarországon? Valószínűleg (sokkal) kevesebb, mint ahány kilencedikes van, akik kötelező olvasmányként találkoznak a Komédia legkönnyebben fogyasztható részével, a *Pokollal*. Az irodalomtörténet jelentőségét túldimenzionáló tantervek és tankönyvek – melyek szemlélete sokszor találkozik több, inkább történetési vénájú irodalomtanárával – komoly hatást fejtenek ki abban a tekintetben, hogy a naiv olvasó mint jelenség teljesen eltűnjön a palettáról. Triviális és sokat hangoztatott állítás, hogy az irodalmi olvasás kompetenciáját nem adatok számonkérésével, hanem az olvasás megszerettetésével lehet elérni. Pedig az *Isteni színjáték* sok naiv olvasót megérdemelne, mint ahogy gyermekeink is megérdemelnék, hogy a világ-irodalom egyik csúcsteljesítménye szellemi-lelki épülésükre szolgáljon. Kelemen János elméleti sallangoktól mentes, pontos és gördülékeny értekező prózája képes az irodalmi szöveg gazdagságát és az olvasás élvezetét egyaránt tolmácsolni, a tárgya iránti lelkesedést olvasóinak továbbítani. Kiváló kötetében minden leendő és jelenlegi irodalomkedvelő kedvét lelheti.

Kelemen János (2015): „*Komédiát hívom tanúmul*”. Az önreflexió nyelve Danténál. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

**Dr. Szilvássy Orsolya**

Gál Ferenc Főiskola Pedagógiai Kar